

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 330.341.1 : 338.43
JEL Classification: O 17, R 22, J 28

DOI: 10.37332/2309-1533.2019.5-6.1

Іванишин В.В.,
д-р екон. наук, професор, ректор,
Стельмащук А.М.,
д-р екон. наук, професор, головний науковий
співробітник науково-дослідної частини,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ГРОМАД ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ І КОНВЕРГЕНЦІЇ ЇЇ ДО СТАНДАРТІВ ЄС

Ivanyshyn V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, rector,
Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow
of scientific and research part,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

INSTITUTIONAL AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES AND COMMUNITIES AS A STRATEGIC PRIORITY OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND ITS CONVERGENCE TO EU STANDARDS

Постановка проблеми. В соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення нашої держави і припадає 90% її площі. Значимість цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни.

Україна володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами ефективного розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої продукції.

Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування АПК, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу.

Це передбачає сучасна геополітична позиція України, згідно з якою на порядку денному – вирішення питання інтеграції до європейського простору, оскільки програма дій уряду України «Назустріч людям» проголосила євроінтеграцію пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної політики України, а міжнародна економічна інтеграція передбачає гармонізацію всіх складових економічної системи країни відповідно до прийнятих стандартів у європейській чи світовій спільноті.

Тому уряд країни має перейти від декларативних заяв до конкретних кроків щодо реалізації плану дій Україна–ЄС. За програмою дій уряд має створити відповідні засади та економічну базу для набуття Україною повноправного членства у ЄС. У цьому контексті надзвичайно важливим є реалістичне розуміння можливостей та переваг, що несе за собою поглиблення співпраці з ЄС і подальша можлива євроінтеграція України. При цьому особливий інтерес становить оцінка перспектив

конвергенції (зближення у часі) соціально-економічних показників розвитку України до відповідних показників країн ЄС. Саме конвергенція рівня економічного розвитку України до рівня ЄС має піднести якість життя українського населення до європейських стандартів, що є стратегічною метою уряду.

Одночасно встановлено, що існує проблема невідповідності між наявним потенціалом сільської економіки і результатами від його використання, яка супроводжується відставанням темпів розвитку українського аграрного сектору та сільських територій загалом від світового рівня та стандартів країн ЄС, та виникненням низки проблем.

Основними проблемами в сільській місцевості є відсутність зростання додаткових робочих місць, високий рівень безробіття, посилення міграції сільського населення, скорочення мережі закладів соціально-культурного призначення, зношеність та застарілість їх матеріально-технічної бази, нестача ресурсів для збереження і відтворення виробничого потенціалу села.

Вирішення кардинального питання аграрної ринкової економіки – підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції – на сьогоднішній день досягається в основному за рахунок дешевої робочої сили і нещадної експлуатації землі, що не може тривати довго. Разом з тим, прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує формування та поглиблення позитивних тенденцій розвитку сільських територій, наближення умов сільського життя до міського. Без цього наша держава не зможе успішно конкурувати з економіками розвинених країн світу, в яких рівень життя сільського і міського населення максимально зближені та значно переважають аналогічні вітчизняні показники. В іншому випадку це зумовлюватиме постійне відставання України в глобальному ринковому поділі праці за ключовими індикаторами господарського розвитку у зв'язку з неминучою втратою частини ресурсного потенціалу, зниженням якості людського капіталу, погіршенням природного середовища та, як наслідок, виникненням все нових бар'єрів на шляху до економічного зростання.

Державна політика розвитку сільських територій покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, інноваційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість з метою створення сприятливих умов для високопродуктивного аграрного виробництва і комфортних умови для проживання та роботи мешканців українського села.

Незважаючи на поодинокі кроки, що робляться владою в напрямі формування такої політики, загалом цей процес ще й характеризується непослідовністю, половинчастістю, невиконанням визначених відповідними документами правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на сталий розвиток сільських територій, а також не узгодженістю з принципами та стандартами, що діють в розвинених країнах Європи та світу.

Проведене дослідження факторіальних і результативних показників засвідчує, що проблеми сільського розвитку набули особливого розмаху після необґрунтованого реформування відносин власності на землю, запровадження інституту приватної власності й вільного підприємництва в сільському просторі. Дослідженням виявлено, що до зазначеного періоду, в якому переважали колективні форми господарювання, питання сільського розвитку завжди були на особливому контролі оскільки на них проживає майже третина населення нашої держави.

Необхідно відзначити, що занепад сіл та агропромислового виробництва відбувався вже на тлі розвитку ринкової економіки. В результаті проведених реформ на селі виникли нові негативні явища, які зараз проявляються у зниженні рівня та якості життя сільського населення, погіршенні стану соціальної інфраструктури, відсутності просторової організації агропромислового виробництва, деградації та порушенні екологічної стійкості агроландшафтів та ін.

Таким чином, недосконала аграрна політика держави і відсутність ефективних реформ привели до занепаду вітчизняного сільського господарства та до загострення проблем в розвитку сільських територій України, які супроводжуються недостатністю додаткових робочих місць; зростанням бідності сільського населення, занепадом соціально-економічної, дорожньої, транспортної, телекомунікаційної та побутової інфраструктури; посиленням міграції сільського населення та погіршенням людського капіталу; низьким рівнем прояву місцевих ініціатив; інертністю сільських громад; недостатнім рівнем якості життя та іншими проблемними наслідками. Все це призводить до виникнення гострих дисбалансів та порушення принципів системності формування соціально-економічної безпеки України.

Зазначені негативні тенденції викликають занепокоєння щодо перспектив забезпечення подальшого ефективного розвитку сільських територій, порушення принципів здійснення розширеного відтворення обсягів сільськогосподарського виробництва відповідно до зростаючих потреб населення в кількості і якості продовольства, а промисловості – в аграрній сировині; що посилює дію загроз соціально-економічній безпеці, знижуючи рівень останньої та обумовлює об'єктивну необхідність активізації ефективної державної політики щодо розвитку сільських територій.

На сьогодні організаційна структура та функціональна спроможність господарського механізму розвитку сільських територій не відповідають реальним потребам економічних відносин. Наявність такого диспаритету створює передумови для формування внутрішніх і зовнішніх загроз, які призводять

до зниження темпів суспільного розвитку, збільшення обсягів трансакційних витрат та, відповідно, зумовлюють виникнення конфліктів між суб'єктами економічних відносин.

Для України розвиток сільських територій є важливим не лише з огляду на необхідність вирішення їх соціально-економічних проблем, але й збереження звичаїв українського народу, його історичних та етнічних особливостей. Адже саме сільська громада є ключовим носієм та осередком розвитку культурних традицій. Тому стимулювання процесів розвитку сільських територій повинно стати одним із стратегічних пріоритетів зміцнення соціально-економічної безпеки України.

Безперечно, подолання дестабілізуючих тенденцій соціально-економічного розвитку сільських територій у короткостроковій перспективі є неможливим, оскільки це вимагає реалізації структурних змін у державній політиці, проведення реформи місцевого самоврядування, децентралізації влади, підвищення інвестиційної привабливості сільських територій, переходу до інноваційних засад розвитку, структурної перебудови господарських комплексів у сільській місцевості.

З врахуванням вищенаведених проблем, сучасний євроінтеграційний вектор України потребує нагального подолання цих негативних тенденцій у розвитку сільських територій, оскільки за їх наявності наша країна не зможе ефективно конкурувати з європейськими країнами, що підтверджує актуальність вибору теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок у дослідження питань інституційно-інноваційного та соціально-економічного розвитку сільських територій зробили такі вчені-дослідники: Боднар О. В. [2], Борщевський В. В. [3], Булавка О. Г. [4], Важинський Ф. А. [5], Гоголь Т. В. [6], Збарський В. К. [17], Кириленко І. Г. [7], Кропивко М. Ф. [8], Лісовий А. В. [9], Малік М. Й. [10], Онищенко О. М. [19], Павлов О. І. [11], Саблук П. Т. [15], Славов В. П. [16], Терещенко В. К. [17], Ткачук В. А. [17], Уркевич В. Ю. [18], Юрчишин В. В. [19], Якубів В. М. [20] та інші. У їх наукових працях висвітлено основні результати дослідження проблем інноваційно-інвестиційного розвитку сільських територій, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання сільських територій, обґрунтовано напрями та зроблено спроби конвергенції їх діяльності до стандартів ЄС.

Позитивно оцінюючи досягнуті у минулому результати дослідження, слід визнати ще недостатню обґрунтованість і повноту окремих механізмів інституційно-інноваційного розвитку сільських територій і громад, що сприяють становленню економічної безпеки держави та конвергенції до стандартів ЄС з урахуванням досвіду країн – членів Європейського Союзу.

Незважаючи на важливість досліджуваного питання, Україна знаходиться на початковій стадії формування адекватної державної політики сільського розвитку, яка б визнавала першочерговим завданням створення умов для розвитку саме сільського жителя, а не тільки галузей агропромислового комплексу. Тому, базуючись на європейському досвіді, в Україні необхідно здійснювати кардинальні зміни підходів до формування і реалізації політики сільського розвитку.

Постановка завдання. Мета статті – ідентифікація і критичний аналіз проблем та обґрунтування на їх основі перспектив, інструментів і механізмів сільського розвитку України на засадах удосконалення інституційно-інноваційної політики держави, з досягненням економічної безпеки і сталого багатофункціонального розвитку сільської місцевості, регіонів, територіальних громад і суб'єктів підприємницької діяльності в контексті європейської інтеграції та конвергенції до стандартів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі проведеного дослідження виявлено, що терміни «сільська територія», «сільський розвиток» у найбільш розвинутих країнах ЄС отримали поширення відносно недавно [2; 8; 16]. Протягом тривалого часу вони використовувалися для допомоги найменш розвинутих країнам, в яких роль і питома вага сільського господарства були домінуючими як у формуванні національного доходу, так і у використанні основних ресурсів (земля, праця, капітал, природні ресурси). У Західній Європі і в рамках європейської політики концепція сільського розвитку знайшла своє застосування, починаючи з 1970-х років як структурна політика сільського господарства, і з того часу вона постійно еволюціонує.

Встановлено відсутність глибокого змістового навантаження у трактуванні поняття «сільська місцевість». Так, в Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» записано, що сільські території – це території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [14]. Таке визначення не може сприйматися як базове, оскільки воно не передбачає врахування як соціально-економічного, так і людського аспектів ідентифікації сільських територій.

Тобто, під сільською місцевістю почали спрощено розуміти територію, що заселена людьми і знаходиться поза межами міст. Насправді, сільська територія – це складна і багатофункціональна природна, соціально-економічна і виробничо-господарська структура, що характеризується сукупністю властивих їй особливостей, а саме: площею земельних угідь; особливостями ландшафту; чисельністю проживаючих людей та типом їх занятості; чисельністю, видовим різноманіттям рослинного і тваринного світу; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури та іншими рисами [2; 5; 20].

Окремі дослідники [6; 9; 15] визначають сільську територію «економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-

економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь» [4]. Безперечно, сільські території володіють цілим рядом специфічних особливостей, які диференціюють їх розвиток від урбанізованих територій, однак, ідентифікована науковцями «збалансованість економічних та екологічних ресурсів» не може бути визначена як змістовна ознака сільських територій, оскільки вона є стратегічною метою державної та регіональної політики в контексті досягнення сталого розвитку та забезпечення соціально-економічної безпеки держави.

Диференційований підхід в процесі тлумачення сутності сільських територій використовує М. Малік [10], який, як і інші дослідники [7; 9; 17], вважає сільські території історично сформованими у законодавчо визначених межах, системною сукупністю, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (сільські поселення, села, сільські ради) та територіально-функціональну приналежність, що характеризується певним способом життя, відмінного від міського. Дотримуючись принципу структуризації, подібну думку поділяють інші дослідники [6; 9; 16-18]. Зокрема, В. Уркевич [18] розуміє під сільською територією територію, розташовану за межами міських поселень, де розміщені сільські населені пункти та ресурсно-виробничі потужності сільського господарства.

При розгляді сільських територій О. Павлов [11] виділяє їх економічну, соціальну та екологічну складові, які формуються з таких елементів, як: населення, поселення, виробничо-господарський комплекс, інфраструктура, землі сільськогосподарського та іншого призначення, навколишнє природне середовище, властивості яких розкривають їхню сутність і визначають певні функції. Таку ж позицію підтримують інші дослідники [4; 10; 19], які розглядають сільські території з позицій територіальної, поселенської, функціональної та галузевої спрямованості розвитку.

Окрема група дослідників при обґрунтуванні сутності поняття «сільська територія» виділяє територіальний, багатокритеріальний, структурний, системний та просторовий підходи. На думку іншої групи дослідників [8; 15; 20], «сільська територія – це просторова біоеколого-соціально-економічна система, яка знаходиться поза урбанізованими центрами, зі специфічним природно-екологічним, соціальним, економічним та інституціональним середовищем і населенням, які на ній функціонують і проявляють свій потенціал з метою задоволення індивідуальних та суспільних потреб». Окрема група дослідників [3; 5; 19] характеризує сільське поселення включно із земельним фондом та господарськими об'єктами поселення. Таким чином, багатоаспектний характер дослідження сільських територій об'єктивно зумовлений міждисциплінарною природою походження цього поняття. Це, з однієї сторони, ускладнює формулювання уніфікованої дефініції «сільські території», а з іншої – підсилює місце та роль сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки держави, з огляду на комплексний характер останньої.

Серед визначальних структуроутворюючих елементів сільських територій окремі дослідники [2; 6; 11] виділяють сільську громаду, яка є ядром соціуму, та органи місцевого самоврядування на сільських територіях, для підтримки і вирішення спільних проблем щодо процесів розвитку, а також для забезпечення комплексного підходу при врахуванні просторово-регіональних особливостей господарювання.

Встановлено, що політика структурного сільського розвитку поступово адаптувалася до змін аграрної політики. Дедалі більше уваги приділялось не питанням забезпечення факторами виробництва і взаємодії між ними, а питанням якості цих факторів виробництва, якості продукції, взаємовідносин між сільським господарством і навколишнім середовищем, розвитку багатофункціональності, інтеграції сільського господарства з решта галузями економіки. Це призвело до розширення завдань класичної структурної політики в напрямі формування політики сільського розвитку [6; 9; 16].

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій:

1) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу в цілому. Ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель);

2) концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторів економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

3) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель).

В галузевій моделі сільський розвиток опирається на розвиток сільського господарства. При цьому сільські території розглядаються як сукупність ресурсів для сільського господарства і як

резервуар для розвитку виробничих процесів у сільському господарстві. В рамках цієї моделі переважаючою функцією сільських територій є виробництво товарної сільськогосподарської продукції. Поняття сільського розвитку в ній зводиться до простору для сільськогосподарського виробництва. В рамках цього модерністського підходу не враховуються особливості місцевого розвитку, сільського розвитку, і ще в меншій мірі відмінності між окремими сільськими територіями, яким відводиться другорядна чи взагалі незначна роль в інтерпретації структурних змін сільського господарства.

У перерозподільчій моделі сільські райони розглядаються переважно як райони слаборозвинуті, структурно відсталі від розвитку міських районів внаслідок несприятливих природних і соціально-економічних факторів, через що їм потребують особливої уваги зі сторони державної політики. В цій моделі акцентується увага на потребах розвитку найбільш відсталих районів, які вирішуються через розробку цільової політики стосовно цих районів. Основною метою моделі є задіяння ефекту перерозподілу як шляхом прямих компенсацій впливу несприятливих факторів, так і шляхом структурної підтримки. В цій моделі акцентується на необхідності диверсифікації виробництва в цих районах. Це передбачає розвиток, насамперед, традиційних галузей (агротуризм, сільський туризм, переробка сільськогосподарської продукції в самих господарствах тощо). Такий підхід до сільського розвитку утверджувався, головним чином, в 1970-ті та 1980-ті роки. Він отримав визнання в концепції «Майбутній розвиток сільського світу» (за авторства Європейської комісії, 1988).

Територіальна модель сільського розвитку, яка була формалізована на рівні ЄС в кінці 1980-х років, активно почала застосовуватись в 1990-і роки. Прибічники територіальної моделі наголошували на ендогенній природі сільських територій, тобто їх розвиток базувався, головним чином, на використанні внутрішніх (природних, людських, культурних тощо) ресурсів конкретних територій. Пізніше цей підхід еволюціонував у неоендегенний, який передбачав поєднання ендогенних та екзогенних факторів (глобалізація, зовнішня торгівля, зовнішні інвестиції в територію, державна підтримка і допомога ЄС).

Територіальна модель розвитку передбачає два паралельних варіанти розвитку: зосередженість на розвитку аграрного і агропромислового секторів як рушіїв розвитку сільських територій та акцентування необхідності економічної диверсифікації місцевої економіки і, відповідно, несільськогосподарських галузей як факторів розвитку місцевої економіки. Це ті регіони, в яких ВВП на душу населення становив менше 75% середнього рівня по ЄС. В цей період формат підходу до визначення поняття «сільська територія» суттєво змінювався: це вже було не лише поняття простору, де сільське та лісове господарства займало переважну частку, але також і розуміння того, що це місце, яке володіло значним людським, природним, культурним і соціальним капіталом. В цій моделі визнавалася вагомість місцевих інститутів (приватних та державних) як при розробці напрямів розвитку, так і в управлінні та реалізації програм розвитку.

В рамках територіальної моделі розвитку важливість місцевих інститутів доповнилася необхідністю ефективною координації між різними рівнями управління цією політикою, починаючи від політики ЄС, яка проявляється через фінансову підтримку та встановлення системи правил та орієнтирів, і далі, переходячи до національного, регіонального та місцевого рівнів. Таке поєднання сприяло успіху політики сільського розвитку, в результаті якого проблематика багаторівневого управління стала одним з ключових моментів функціонування політики сільського розвитку.

Важливо відзначити, що вирішення проблеми ефективного реформування та забезпечення сталого розвитку сільських територій є головним напрямом вирівнювання просторово-структурних соціально-економічних деформацій, базою для розвитку галузей реального сектора економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя сільського населення.

Встановлено, що активізація розвитку сільських територій забезпечується головним чином на засадах реалізації прикладних засад аграрної політики. Його, здебільшого, пов'язують з інституційно-інноваційним галузево-територіальним стимулюванням. Досягнута на цій основі еволюція суспільно-економічних відносин сприяла переходу на сталий розвиток.

Відповідно, пов'язана з цим спільна аграрна політика Європейського Союзу націлена на: збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної сфер; багатофункціональний розвиток сільських територій; перехід до принципів раціонального природокористування; захисту інтересів сільського населення та формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі соціально-економічної безпеки держави.

Природно, що основним видом діяльності на сільських територіях споконвіку було сільське господарство. Цьому сприяли цілий ряд чинників: сприятливі природно-кліматичні умови, наявний ресурсний потенціал, стимули та бажання сільського населення до праці на землі. Однак, проведений перерозподіл прав власності на засоби виробництва та необґрунтована аграрна реформа призвели до ліквідації колективних сільськогосподарських підприємств, до появи нових суб'єктів на ринку сільськогосподарської продукції, що не зацікавлені у стимулюванні процесів соціально-економічного розвитку сільських територій, а трансформаційні процеси першочергово націлені на отримання прибутку, що є цілком логічним і закономірним в умовах ринкової економіки.

Практика показує, що в нових умовах аграрні підприємства здебільшого не зацікавлені, а часто і не в змозі самостійно забезпечити цілковите вирішення соціально-побутових проблем у сільській

місцевості. У свою чергу, постійне впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, з однієї сторони, зумовлює до підвищення рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, а з іншої – носить негативні наслідки, передусім, в аспекті скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві та збільшенні рівня безробітних серед сільського населення.

Безперечно, що для забезпечення чіткого позиціонування місця та ролі державної політики в питаннях розвитку сільських територій та зміцнення соціально-економічної безпеки держави, необхідне проведення конструктивних досліджень і отримання чітких конкретних практичних результатів та здійснення теоретичного обґрунтування цих проблемних питань, оскільки відсутність на законодавчому рівні офіційного закріплення поняття «сільська територія» гальмує проведення реформ.

Так, низка розроблених нормативно-правових актів так і не були прийняті, серед яких, зокрема проект ЗУ «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості» та проект ЗУ «Про упорядкування сільської поселенської мережі». Проект першого нормативно-правового акту передбачав надання статусу «сільської» території, чисельність сільського населення на якій перевищує 15–20%, водночас, у цьому документі були відсутні чіткі методичні рекомендації стосовно визначення частки цієї категорії населення. При цьому необхідно зауважити, що використання виключно одного критерію в процесі ідентифікації сільської території є занадто обмеженим. У свою чергу, проект ЗУ «Про сільське господарство» в редакції від 17.05.2012 р. визначає сільську територію як «історично сформовану у законодавчо визначених межах системну сукупність сільських населених пунктів і прилеглих до них земельних, лісових, водних та рекреаційних ресурсів, що поєднують в собі адміністративно-територіальну (села, сільські ради) та територіально-функціональну (виробництво продукції, її переробка, зберігання та реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і життєдіяльності сільського населення» [13].

З метою ефективного використання територіально-ресурсного потенціалу регіону, в тому числі сільських територій, доцільно запроваджувати систему планового регулювання цього процесу. В зарубіжній практиці з цією метою створюються відповідні агенції регіонального розвитку.

За енциклопедичним визначенням, «Агенція регіонального розвитку (АРР) – це інституція, яка утворюється у регіонах з метою сприяння використанню внутрішнього потенціалу певної території. Основною її місією є узагальнення «колективного інтересу» до розвитку цієї території. Діяльність АРР у Європі координує міжнародна громадська організація EURADA.

Для виконання своєї ролі АРР має відповідати таким критеріям:

- сприйматися як інституційний механізм регіонального розвитку органами державної влади, місцевим та регіональним самоврядуванням, політичними структурами;
- координувати свою діяльність з державними та самоврядними структурами і водночас зберігати автономію у прийнятті рішень, зокрема, мати власну стратегію місцевого чи регіонального розвитку;
- володіти фінансовими ресурсами для реалізації узгоджених з місцевою владою проектів регіонального розвитку;
- мати кваліфікований персонал» [1].

Отже, із цього визначення можна зробити висновок, що АРР є незалежною від влади, достатньо автономною, фінансово забезпеченою, інтелектуальною структурою, здатною бути активним гравцем у прогнозуванні та проектуванні регіонального розвитку, через свій авторитет та знання бути корисним для всіх гравців регіонального розвитку.

Для такого статусу АРР підходить фактично лише одна організаційно-правова форма – фундація (як прийнято на заході) чи установа (як це визначено в Цивільному кодексі України).

Установа/фундація створюється передусім для задоволення інтересів третіх осіб, а не засновників. Після утворення, ухвалення засновниками установчих документів, де визначено порядок управління, порядок заміщення посад у керівних органах і виконано умови щодо передачі цій організації коштів чи майна, засновники уже не можуть впливати на управління нею.

Відтак, організація починає діяти самостійно відповідно до завдань і правил, визначених установчими документами. Зміна політичної кон'юнктури серед засновників, їх бажання припинити цю організацію чи переглянути її статус не можуть бути реалізованими. Це надає організації стабільності, яка дуже потрібна для праці в такій сфері, як регіональний розвиток, де репутація є головним капіталом і де результати починають проявлятися лише в середньостроковій перспективі.

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» введена спеціальна стаття 19, яка дає певне розуміння її сутності АРР. В статті 19. Агенція регіонального розвитку записано таке:

«1. З метою ефективною реалізації державної регіональної політики Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська, Севастопольська міські ради та відповідні державні адміністрації можуть засновувати агенції регіонального розвитку.

Співзасновниками агенцій регіонального розвитку також можуть бути регіональні торгово-промислові палати, регіональні асоціації підприємців, регіональні представництва всеукраїнських

асоціації органів місцевого самоврядування чи асоціації органів місцевого самоврядування регіону, вищі навчальні заклади, наукові установи, профільні громадські об'єднання регіону.

2. Агенція регіонального розвитку є неприбутковою установою, що утворюється на засадах партнерства між державним, приватним та громадським секторами, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями на підставі цього Закону та інших законів України.

Агенція регіонального розвитку не може бути бюджетною установою.

3. Структура, порядок діяльності та повноваження органів управління агенції регіонального розвитку визначаються законодавством України та положенням, що має відповідати типовому положенню про агенцію регіонального розвитку. Типове положення про агенцію регіонального розвитку затверджується Кабінетом Міністрів України» [12].

Дотримуючись законодавчих положень, нами розроблено і запропоновано до впровадження Громадський інноваційний проект «СТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АГЕНЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПОДІЛЛЯ» (на базі ПДАТУ) для впровадження в регіонах.

Проектом передбачена структурна модель регіональної громадської агенції інституційно-інноваційного розвитку сільських територій Поділля, яка створюється для ефективної реалізації державної регіональної політики в регіоні.

З метою забезпечення ефективного функціонування АРР, обґрунтовано її структурну модель. В обґрунтовану нами модель АРР включені такі структурні відділи:

1. Відділ стратегічного управління розвитком сільських територій з такими підрозділами:

а) управлінська мережа сільських освітньо-культурних центрів (на базі сільських шкіл);

б) управлінська мережа громадських спілок сталого розвитку сільських територій (на базі сільських територіальних громад);

в) управлінська мережа сільських виробників органічного продовольства (на базі селянських господарств і аграрних підприємств);

2. Відділ формування компетентного населення з такими підрозділами:

а) громадський університет компетентності з кадрово-рекрутинговою агенцією;

б) учнівський бізнес-кадровий інкубатор;

в) професійний бізнес-кадровий інкубатор;

г) спеціальне інформаційне видання «Інноваційно-навчальна інформація»;

3. Відділ трансферу інноваційних технологій (продуктів), який організовує і забезпечує експортно-імпорتنі зв'язки (в т.ч. транскордонні) в галузях:

а) землеробства (рослинництва);

б) тваринництва (кормозабезпечення);

в) інфраструктури;

4. Відділ проектування, який здійснює розробку різних видів інноваційних та інвестиційних проектів для галузевої та територіальної економіки.

Для здійснення проектування інституційно-інноваційного розвитку сільських територій і громад використано Парасолькове Інноваційне Проектування.

Нижче представлено структурну модель парасолькового проекту.

ПАРАСОЛЬКОВЕ ІННОВАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ

(на базі економічного факультету ПДАТУ)

ГОЛОВНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЕКТ:

«ПОБУДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ»

структурні мікропроекти:

Мікропроект № 1. Формування висококомпетентного суспільства

1.1. Створення Народного університету компетентності.

1.2. Створення бізнес-кадрового інкубатора «Універсальний».

1.3. Створення кадрово-рекрутингової агенції.

(Створення науково-навчально-інноваційного кластеру «Конкурентоспроможність»)

Мікропроект № 2. Формування ефективного місцевого самоврядування

(Створення інформаційно-аналітичного Центру функціонування місцевого самоврядування територіальних громад)

Мікропроект № 3. Збереження, і раціональне використання ресурсного потенціалу територіальних громад

3.1. Раціональне використання і збереження продуктивного потенціалу земельних ресурсів.

3.2. Раціональне використання водних ресурсів.

3.3. Раціональне використання і відтворення лісових ресурсів.

3.4. Раціональне використання корисних копалин території.

(Створення Центру інноваційно-інвестиційного проектування і бізнес-планування розвитку території)

Мікропроект № 4. Формування раціональної структури і організації виробництва національного господарського комплексу (розвиток кооперації, інтеграції, кластеризації; раціональне поєднання інтересів сфер виробництва, зберігання, переробки і збуту продукції)

4.1. Формування раціональної структури і організації виробництва на рівні сільських територіальних громад.

4.2. Формування раціональної структури і організації виробництва на рівні районних територіальних громад.

4.3. Формування раціональної структури і організації виробництва на рівні обласних територіальних громад.

(Організація Центру створення районних багатофункціональних агроторгових домів і обласних продуктових кластерів)

Мікропроект № 5. Формування забезпечувальних механізмів конкурентоспроможності аграрних підприємств, їх продукції і суб'єктів господарювання територіальних громад

5.1. Формування і активне використання фінансово-економічних механізмів конкурентоспроможності продукції і суб'єктів господарювання територіальних громад.

5.2. Формування і активне використання еколого-технологічних механізмів конкурентоспроможності продукції і суб'єктів господарювання територіальних громад.

5.3. Формування і активне використання механізмів соціально-економічного розвитку територіальних громад.

(Створення Центру фінансово-економічної реабілітації і брендизації продукції та суб'єктів господарювання)

Мікропроект № 6. Формування збалансованої інфраструктури і механізмів функціонування ринків матеріально-технологічних ресурсів, інвестицій і органічної продовольчої продукції

6.1. Створення маркетинго-логістичної мережі і заготівельно-збутового сервісу.

6.2. Організація процесу стандартизації і екологічної сертифікації земельних ресурсів і продовольчої продукції.

6.3. Обґрунтування фінансово-економічного механізму функціонування ринків матеріально-технологічних ресурсів, інвестицій і товарної продукції.

(Створення маркетинго-аналітичного Центру функціонування ринків ресурсів і продукції)

Висновки з проведеного дослідження. Дослідженням виявлено, що головним суспільно значущим трансформаційним трендом, що наразі детермінує напрями соціального розвитку сільських поселень України, є подолання обмежень соціальної ізоляції, під впливом яких опинилась значна частина сільського населення та території країни, і зміцнення потенціалу життєстійкості сільських поселень різної людності. Сучасні децентралізаційні зміни в країні та її регіонах здійснюються шляхом активізації самоврядування територіальних громад, які мають чітко усвідомити власні потреби і необхідність досягнення збалансованого розвитку поселень, бути достатньо мотивованими щодо цього як постійні мешканці цієї території та зацікавленими в економічному зростанні і соціальному піднесенні. У загальнонауковому контексті будь-яка збалансованість – це стан, наблизений до рівноваженості системи. Оновленою Стратегією збалансованого розвитку ЄС визначено, що досягнення цієї мети має відбуватися на демократичних засадах верховенства права та рівних можливостей задля формування соціально згуртованого суспільства.

За результатами дослідження запропоновано до впровадження інноваційний парасольковий проект, в якому головний проект розроблено на тему: «ПОБУДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ» та 6 мікропроектів за такою тематикою: «Формування висококомпетентного суспільства», «Формування ефективного місцевого самоврядування», «Збереження і раціональне використання ресурсного потенціалу територіальних громад», «Формування раціональної структури і організації виробництва національного господарського комплексу», «Формування забезпечувальних механізмів конкурентоспроможності аграрних підприємств, їх продукції і суб'єктів господарювання територіальних громад» та «Формування збалансованої інфраструктури і механізмів функціонування ринків матеріально-технологічних ресурсів, інвестицій і органічної продовольчої продукції».

Визначено, що впровадження в практику господарювання запропонованих інноваційних проектів забезпечить зростання рівня зайнятості і підвищення компетентності сільського населення, що

сприятиме конкурентоспроможності та ефективності сільської економіки і відповідно розвитку сільських територій.

Література

1. Агенція регіонального розвитку. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 02.08.2019).
2. Боднар О. А. Формування моделі програмної реалізації стратегії соціально-економічного розвитку сільських територій регіону. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2012. Вип. 20. Т. 2. С. 74-77.
3. Борщевський В. В. Розвиток сільських територій в системі євро інтеграційних пріоритетів України. Львів, 2012. 216 с.
4. Булавка О. Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104-110.
5. Важинський Ф. А., Молнар О. С. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку сільських територій. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.5. С. 223-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2014_24.5_37 (дата звернення: 02.07.2019).
6. Гоголь Т. В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf> (дата звернення: 02.08.2019).
7. Кириленко І. Г., Павлов О. Г. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 24-31.
8. Кропивко М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 57-60.
9. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій. Київ : Дія, 2007. 400 с.
10. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 7. С. 51-55.
11. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія. Одеса : Астропринт, 2009. 340 с.
12. Про засади державної регіональної політики: Закон України № 156-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 02.07.2019).
13. Про сільське господарство: Проект Закону України від 27.01.2012. URL: www.uniflor.biz/law/zakon-ukrajiny-pro-silske-hospodarstvo.html (дата звернення: 02.08.2019).
14. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України № 1807-IV від 17.06.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 02.07.2019).
15. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.
16. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 9. С. 68-71.
17. Терещенко В. К., Збарський В. К., Ткачук В. А., Остапчук А. Д. Соціально-економічний розвиток села: організаційно-економічні засади. Київ, Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2012. 203 с.
18. Уркевич В. Ю. Про категорію «Сталий розвиток сільських територій». *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики* : матер. Міжнар. наук. практ. конф. (21–22 травня 2010 р.). Біла Церква : БНАУ, 2010. С. 24-26.
19. Юрчишин В., Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації. *Економіка України*. 2006. № 10. С. 4-13.
20. Якубів В. М. Інноваційний підхід до процесу забезпечення сталого розвитку. *Інноваційна економіка*. 2008. № 1. С. 31-33.

References

1. Regional Development Agency, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83 (access date: July 02, 2019).
2. Bodnar, O.A. (2012), "Formation of a model for program implementation of the strategy of socio-economic development of rural areas of the region", *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho universytetu*, iss. 20, Vol. 2, pp. 74-77.
3. Borshchevskiy, V.V. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevro intehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [The development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine], Lviv, Ukraine, 216 p.

4. Bulavka, O.H. (2016), "Theoretical methodological and organizational basis for the development of rural areas", *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 104-110.
5. Vazhynskiy, F.A., and Molnar, O.S. (2014), "Organizational and economic mechanisms ensuring the development of rural areas", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, iss. 24.5, pp. 223-228, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlntu_2014_24.5_37 (access date: July 02, 2019).
6. Gogol, T.V. (2011), "Multifunction development of rural territories is a strategic purpose of public regional policy", available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf> (access date: August 02, 2019).
7. Kyrylenko, I.H., and Pavlov, O.H. (2010), "Problems of the Ukrainian village and their solution in the context of agrarian transformations", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 24-31.
8. Kropyvko, M.F. (2008), "The cluster approach to the management of rural development", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 57-60.
9. Lisovyi, A.V. (2007), *Derzhavne rehuliuвання rozvytku silskykh terytorii* [State regulation of development of rural areas], Diia, Kyiv, Ukraine, 400 p.
10. Malik, M.Y. (2008), "On the issue of sustainable rural development", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 51–55.
11. Pavlov, O.I. (2006). *Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia* [Rural territories of Ukraine: historical transformation of the management paradigm], monograph, Astroprint, Odesa, Ukraine, 340 p.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Foundations of State Regional Policy" dated 05.02.2015 № 156-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (access date: July 02, 2019).
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Draft Law of Ukraine "On Agriculture" dated 27.01.2012, available at: www.uniflor.biz/law/zakon-ukrajiny-pro-silске-hospodarstvo.html (access date: July 02, 2019).
14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On Agricultural Advisory Activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (access date: July 02, 2019).
15. Sabluk, P.T. (2006), "Development of rural areas is a key to revival of agrarian Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 5, pp. 21-23.
16. Slavov, V.P. and Kovalenko, O.V. (2007), "Economic and energy system of sustainable development of rural areas", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 9, pp. 68-71.
17. Tereshchenko, V.K., Zbarskyi, V.K., Tkachuk, V.A., and Ostapchuk, A.D. (2012), *Sotsialno-ekonomichni rozvytok sela: orhanizatsiino-ekonomichni zasady* [Socio-economic development of the village: organizational and economic foundations], Kyiv, Nizhyn, Ukraine, 203 p.
18. Urkevych, V.Yu. (2010), About the category "Sustainable development of rural territories". *Suchasne zemelne, ahrarne, ekolohichne ta pryrodoresursne pravo: aktualni problemy teorii ta praktyky: mater. Mizhnar. nauk. prakt. konf.* [Modern land, agricultural, environmental and natural resource law: actual problems of theory and practice: Mater. Int. sciences and practical conf.], (May 21-22, 2010), BNAU, Bila Tserkva, Ukraine, pp. 24-26.
19. Yakubiv, V.M. (2008), "Innovative approach to the process of ensuring sustainable development", *Innovatsiina ekonomika*, no. 1, pp. 31-33.
20. Yurchyshyn, V. and Onyshchenko, O. (2006), "Rural development: fundamentals of methodology and organization", *Ekonomika Ukrainy*, no. 10, pp. 4-13.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2019 р.